

Nieuwe vormtaal in glas-in-lood

Vier ramen voor het Nationaal Glasmuseum

c/o Pictoright Amsterdam, 2016

Het Nationaal Glasmuseum in Leerdam bezit de mooiste en grootste (Rijks)collectie Nederlands glas van 1850 tot heden, maar de verzameling telt slechts enkele glas-in-loodramen. Die bevinden zich immers nog vaak in situ. Aan de ene kant is het spijtig dat de ramen die het Nationaal Glasmuseum onlangs verwierf uit hun oorspronkelijke context zijn gehaald, maar aan de andere kant vormen ze een geweldige aanvulling op de collectie. Ze kunnen nu door een groot publiek worden gezien en bovendien geven ze het museum de kans om een breder overzicht te schetsen van het Nederlands glas-in-lood in de 20ste eeuw.

De Vereniging Rembrandt steunde de aankoop van vier van de zes ramen. Het gaat om een bijzonder zeskantig raam, ontworpen door Johan Thorn Prikker (1868-1932), en drie ramen naar ontwerp van Harm Kamerlingh Onnes (1893-1985): een set van acht verbeeldingen van fabels van Jean de La Fontaine en twee ronde ramen met een caleidoscopische voorstelling.¹ Ze zijn alle afkomstig uit het

woonhuis van Hugo Tutein Nolthenius (1863-1944), de voormalige directeur van de 'Fransch-Hollandsche Oliefabrieken Calvé-Delft N.V.', aan de Nieuwe Plantage te Delft (zie ook het kader op p. 32).

Van Kamerlingh Onnes – een neef van Tutein Nolthenius – en een andere neef zijn tekeningen bewaard van het interieur van het huis op de Nieuwe Plantage. Ook zijn er nog foto's van het interieur. Hierdoor weten we van een aantal ramen precies waar deze zich bevonden, waaronder de set van acht voorstellingen naar fabels van La Fontaine. Op een ongedateerde foto is de zuster van Tutein Nolthenius te zien, Julie Crommelin, zittend voor deze ramen. Ze waren in frames gemonteerd, die konden worden opgeklapt zodat er meer daglicht naar binnen kon vallen. Het originele frame is bewaard gebleven en wordt ook gebruikt voor het tentoonstellen van de ramen in het Nationaal Glasmuseum.

Van de tekeningen weten we dat voor het linker-raam van de woonkamer een glas-in-loodraam van Thorn Prikker (thans in privébezit) was gemonteerd en voor het rechterraam het ook aangekochte raam *Herfstbladeren*. Het zeshoekige blauwe raam van Thorn Prikker hing in het trapportaal. Dit is een zeer

c/o Pictoright Amsterdam, 2016

c/o Pictoright Amsterdam, 2016

interessant werk binnen het oeuvre van de kunstenaar. De techniek van overvangen glas (meerdere glaslagen over elkaar, in dit geval met twee tinten blauw) en ook deels geëitst is zeldzaam in zijn werk en verder onbekend bij ander Nederlands glas-in-lood.

CALEIDOSCOPISCHE COMPOSITIE

In de ramen ontworpen door Kamerlingh Onnes is goed te zien hoe de kunstenaar zich ontwikkelde: van zuiver figuratief naar een geabstraheerde voorstelling van de werkelijkheid. Naar het raam met de acht voorstellingen dient nog verder iconografisch onderzoek te worden verricht. Enkele fabels van La Fontaine zijn duidelijk te herkennen: *de houthakker en de dood; het meisje en de gebroken melkkan en de man die het fortuin achterna reist*. De ontwerptekeningen zijn bewaard gebleven en maken duidelijk hoe Kamerlingh Onnes zijn composities voorbereidde. In de twee ronde ramen uit 1930 volgt hij de caleidoscopische compositie van Thorn Prikker. In het ene raam wordt flessenfabricage verbeeld maar wel op vrije wijze: de machine lijkt niet op de machines die hiervoor werden gebruikt in die tijd. Onbekend is nog waar dit raam zich oorspronkelijk bevond.

Noot

1. Meer onderzoek naar de precieze datering en ontstaansgeschiedenis van de ramen wordt uitgevoerd door onderzoeker Eddy Engelsman.

Hexagonaal glas-in-lood raam

Johan Thorn Prikker
ca. 1925. Glas, ø 104 cm

De houthakker en de Dood

(uit een serie van acht glas-in-lood ramen)
Kamerlingh Onnes
1925. Glas, 57 x 57 cm

Vlinders

Harm Kamerlingh Onnes
1930. Glas, ø 64 cm

Flessen

Harm Kamerlingh Onnes
1930. Glas, ø 64 cm

Bijdrage: € 23.500, waarvan € 10.000 uit het Themafonds Glas
NATIONAAL GLASMUSEUM, LEERDAM

De glas-in-loodramen van Thorn Prikker en Kamerlingh Onnes zijn aangekocht met steun van de Vereniging Rembrandt, mede dankzij haar Themafonds Glas, VSBfonds, de Vereniging Vrienden van Modern Glas, de stichting Strand Links, Prins Bernhard Cultuurfonds Zuid-Holland en enkele particuliere donateurs.

Een detectiveverhaal uit Delft

De ramen zijn teruggevonden door onderzoek van Teun van Staveren, die het huis aan de Nieuwe Plantage in Delft sinds 1994 bewoont. Gefascineerd door het statige 19de-eeuwse pand ging hij op zoek naar nazaten van vroegere bewoners die hem meer konden vertellen over het huis en zijn geschiedenis. In de eerste helft van de 20ste eeuw werd het bewoond door Hugo Tutein Nolthenius, die een enorme kunstverzameling had met onder andere zeven Van Goghs.

'Het was net een detective', vertelt Van Staveren, die steeds meer informatie naar boven wist te halen. Via nazaten van Harm Kamerlingh Onnes – een neef van Tutein Nolthenius – ontdekte hij dat de kunstcriticus H.P. Bremmer rond 1915 kunstbeschouwingen heeft gehouden in dit huis. Op een Haagse zolder vond hij een omvangrijk archief met de teksten en glasnegatieven van deze minicolleges.

Een tweede belangrijke vondst die hij op deze zolder deed, waren de glas-in-loodramen van

Kamerlingh Onnes en Thorn Prikker die ooit in zijn huis hadden gezeten. De nazaten van de kunstenaar wisten niet waar deze ramen vandaan kwamen, maar Van Staveren herkende ze meteen van oude foto's. 'Het moet een sprookjesachtig gezicht zijn geweest. Ik heb wel gehoord van mensen die zich het huis met de ramen nog herinnerden, en vertelden hoe ze daar 's avonds graag langs liepen om het glas-in-lood te bekijken als de lampen binnen aan waren.'

Op één groot raam van Thorn Prikker dat zich bij een particuliere verzamelaar bevindt na, zijn de ramen compleet. Met de nazaten van Kamerlingh Onnes besprak Van Staveren hoe mooi het zou zijn als al die ramen bij elkaar zouden blijven en voor iedereen te bezichtigen zouden zijn, en zo kwamen ze uiteindelijk terecht in het Nationaal Glasmuseum in Leerdam. 'Dat is veel leuker dan dat ze ergens op een zolder liggen', zegt Van Staveren. 'En ik heb alle documentatie in huis, en daardoor is hier imaginair alles toch aanwezig.'

Het trapportaal op de Nieuwe Plantage te Delft waar zich oorspronkelijk het glas-in-loodraam van Thorn Prikker bevond.

Ongedateerde foto van Julie Commelin met een jong kind. In de achtergrond zijn twee glas-in-loodramen te zien.

Door deze ramen van Thorn Prikker en Kamerlingh Onnes te tonen met het glas-in-lood van A.D. Copier (1901-1991), Theo van Doesburg (1883-1931) en Vilmos Huszár (1884-1960) krijgen de bezoekers van het Nationaal Glasmuseum een fraai overzicht van de brede toepassingen en nieuwe vormtaal van glas-in-lood in de periode 1920-1930. De gehele collectie van het Nationaal Glasmuseum is in het Transparant Depot altijd door de bezoekers te bekijken. Het glas-in-lood krijgt een eigen plek in dit depot, met een eigen achtergrondverhaal. Door de combinatie met geblazen glas uit dezelfde periode zal het museum een completer beeld kunnen geven van het medium glas in de 20ste eeuw♦

Hélène Besançon
Conservator

Portret van Hugo Tutein Nolthenius (1863-1944)
Johan Thorn Prikker
1912. Gouache en potlood op papier, board, 81 x 109 cm
MUSEUM PRINSENHOF, DELFT